

PROVERBS AND SAYINGS AND THEIR STRUCTURES

Xaydarova Go'zalxon Xamdamjon qizi

O'zbekiston davlat jahon tillari universiteti o'qituvchisi, mustaqil
izlanuvchiMAQOL VA MATALLARNING TUZILISHI
СТРУКТУРЫ ПОСЛОВИЦ И ПОГОВОРОК

Khaydarova Guzalkhon

[https://orcid.org/
0009-0009-0834-](https://orcid.org/0009-0009-0834-3060)

[3060](mailto:ogituvchi123@mail.ru)

[ogituvchi123@mail.](mailto:ogituvchi123@mail.ru)

[ru](tel:+998909155202)

+998909155202

Independent researcher of Uzbekistan State World Languages University

Annotatsiya: Har bir millat va xalq o'zining madaniyati, kundalik turmushi, tarixi va hayot tajribasiga asoslangan hayot tarzi va milliy e'tiqodlariga ega. Va ular orqali tilda maqollar, iboralar va matallar paydo bo'ladi. Maqollarga har kungi hayotimizda duch kelamiz. Ishda, o'qishda yoki ko'chada insonlar bilan muomalada maqollar gapga urg'u berish maqsadida ishlatiladi. Qadriyatlarga hurmat bilan qaraydigan insonlar muomalada oddiy so'zlardan ko'ra ko'proq maqollarga murojaat qiladilar. Maqollar va matallar bizga yozma va og'zaki nutqimizni yanada ma'noli, tushunarli va chiroyli qilishga yordam beradi.

Kalit so'zlar: maqollar, matallar, til, madaniyat, xalq, millat, xushmuomalalik, mehmondo'stlik.

Abstract: Each country and culture possesses unique lifestyles and core beliefs shaped by their heritage, customs, historical narratives, and personal encounters. Consequently, a myriad of proverbs, expressions, idioms, and sayings emerge within everyday discourse, reflecting the distinctiveness of each community. These linguistic gems permeate daily interactions, enriching conversations in workplaces and on streets alike. Individuals who hold profound reverence for life's teachings often integrate proverbs more frequently into their dialogue, recognizing their inherent wisdom. Leveraging proverbs and sayings can elevate both written and spoken communication, imbuing them with depth, eloquence, and aesthetic charm.

Key words: proverbs, sayings, language, culture, nation, nationality, politeness, hospitality.

Аннотация: У каждой нации и народности свой образ жизни и национальные убеждения, основанные на их культуре, повседневной жизни, истории и жизненном опыте. В конечном итоге появляются разные пословицы, выражения, идиомы и поговорки в повседневной речи. Пословицы и поговорки окружают людей каждый день. Будь то на работе или на улице, общаясь с другими, пословицы используются для выделения смысла. Люди, которые глубоко уважают ценностей нации, используют пословицы больше, чем обычные слова. Пословицы и поговорки делают нашу письменную и устную речь более значимой, выразительной и красивой.

Ключевые слова: пословицы, поговорки, язык, культура, нация, национальность, вежливость, гостеприимство.

Kirish. Maqol va matallar xalq og‘zaki ijodida ham, tilshunoslikda ham o‘rganiladi. Xalq og‘zaki ijodida ular adabiyot birligi sifatida o‘rganiladi. Maqol va matallarni folklorda tahlil qilinishining sababi, turli xalqlarning madaniyati va an‘analarini o‘rganishdir. Va ularni lingvistik yoki frazeologik birlik sifatida o‘rganishdan maqsad ularning tuzilishini o‘rganish, ularni gap sifatida tahlil qilishdir.

Adabiyotlar tahlili. Barcha maqollar insonlarni do‘stlik, sadoqat, mehr-oqibat, vatanga muhabbatga o‘rgatishga qaratilgan. Ular odamlarni tarbiyalash, shuningdek, nutqqa yanada ifodali ko‘rinish berish uchun ishlatiladi. Maqollar tilda qancha ko‘p qo‘llanilsa, nutqning ma‘nosi shunchalik ta‘sirli bo‘ladi.

Matal tugallangan fikrni bildiradi, ma‘no esa mantiqiy fikrlash orqali topiladi. Ba‘zan o‘zining haqiqiy ma‘nosidan uzoqdek tuyuladi. Matallar maqollar kabi unchalik keng ishlatilmaydi, chunki ularning ma‘nosi maqol kabi oson tushunilmaydi. Bu mavzu yuzasidan turli olimlar turlicha fikr bildirgan. Maqollar ustida katta ish qilgan olimlar V.I.Dalm, A.Dandis, A.Teylor, B.J.Uayt, G.L.Permyakov, A.A.Potebnya, V.L.Anikin, Sh.Shomaksudov, P.Bakirov va E.D. Sulaymonovning fikrlari dolzarbdir.

A. Dandising ta‘kidlashicha, “XX asr zamonaviy ijtimoiy fanlar ta‘sirida maqollarni adabiy-tarixiy o‘rganishdan uzoqlasha boshlagan ko‘rinadi” [1].

“Maqol va matallar mehnatkash xalqning butun hayoti, ijtimoiy va tarixiy tajribasini tashkil etadi”.

“Maqollar xalq so‘zi bo‘lib, xalqning ko‘p asrlik ijtimoiy-tarixiy tajribasini aks ettiradi”.

A. Teylorning fikricha: “Maqollarni tushuntirish juda qiyin. Gapning maqol yoki maqol emasligini aniqlash oson emas. Shuning uchun hech qanday ta‘rif maqolning aniq va ishonchli ta‘rifini bera olmaydi, maqolning nima ekanligini aniqlashga ham yordam bermaydi”.

B. J. Uayt “Maqolning qisqa, lekin eng yaxshi va tushunarli tavsifini taklif qilishning iloji yo‘q... Yaxshiyamki, maqol nima ekanligini bilganimiz uchun tavsif haqiqatan ham kerak emas”.

Sadriddinovaning ilmiy izlanishlari o‘zbek leksikasi va maqollarini o‘rganishga bag‘ishlangan [2].

B.A. Soatov o‘zbek xalq og‘zaki ijodining janr va poetik xarakterini topgan [3].

Bundan qariyb ming yil muqaddam bugungi kunda Mahmud Qoshg‘ariy “Devonu lug‘otit-turk” asarida xalqimiz ijodida folklor janrining uzoq o‘tmishini isbotlovchi ko‘plab misollar keltirgan. O‘zbek maqollarining o‘rganish tarixi haqida gapirganda, albatta, Mahmud Koshg‘ariy xizmatlarini ham alohida ta‘kidlab o‘tish joiz.

Mahmud Qoshg‘ariy “Devonu Lug‘otit-Turk” asarida kitobning “badiiy so‘zlar, duolar, hikmatlar, rajaz va nasrlar” bilan bezatilganini aytadi. Yana bir tarixiy xazina namunasi sifatida Mahmud Koshg‘ariyning turkiy so‘zlar lug‘atida 400 ga yaqin maqol va ushbu janrga oid 13 mingdan ortiq namunalari keltirilgan.

Tadqiqot metodologiyasi

Hozirgi zamon tilshunosligida, jumladan qiyosiy tilshunoslik va folklorshunoslikda maqollarni o‘rganish muhim ahamiyatga ega. Uning muhim xususiyati shundaki, u fanlararo xususiyatga ega va fanning har bir sohasida o‘rganilmoqda. Natijada paremiologiya yoki maqollarni o‘rganish tilshunoslikda alohida soha sifatida vujudga keldi.

Maqollar o‘z mohiyatiga ko‘ra xalqaro janrdir. Dunyoda o‘z maqol va matallariga ega bo‘lmagan xalq yo‘q. Chunki har bir xalq o‘z tajribasini maqol tarzida avlodlarga yetkazadi. Shuning uchun ham turli xalqlarning og‘zaki nutqida o‘xshash va ixcham maqollar juda ko‘p. Chunki har bir xalqning bir-biriga o‘xshash jihatlari ko‘p.

Ingliz tilida maqol atamasi odatda proverb so‘zi bilan ifodalanadi. Folklor ingliz tilidagi eng keng tarqalgan janrlardan biridir. Ko‘pincha o‘zining tuzilishi, xalq og‘zaki ijodi va boshqalar bilan o‘zbek maqollari bilan umumiylikni ko‘rsatadi.

Maqollarni o‘rganish jarayonida uning tuzilishi sintaktik yaxlitlikning qanday shakllanishida muhim omil bo‘ladi. Maqollarning tuzilishi bir yoki bir necha sintaktik birliklar asosida tuzilgan. Sintaktik yaxlitligi bir xil bo‘lgan maqollar odatda bir tomonlama, ko‘pincha qisqa so‘z birikmalari shaklida bo‘ladi. Shuning uchun ham o‘zbek va ingliz xalq og‘zaki ijodi bir-biriga juda o‘xshash. Quyidagi maqollar fikrimizni isbotlashga yordam beradi.

The absent is always in the wrong- O‘zi yo‘qning — ko‘zi yo‘q.

There is no accounting for tastes - Har kim suygan oshini ichadi.

*Actions speak louder than words-
bilguncha — ish bil.*

*Advise none to marry or go to war-
niyati o'zining yo'ldoshi. [4]*

Ko'pgina maqollar ikki qismdan iborat bo'lib, ularning bir qismi tushuntiruvchi, ikkinchisi esa xulosadan iborat:

- *After dinner sit a while,
After supper walk a mile.*
- *Qorning ochmasdan ovqat yegin,
Qorning to'ymasdan qo'l artgin.*
- *Art is long, life is short.*
- *Ilmsiz — bir yashar,
Ilmli — ming yashar.*

O'zbek tilida 4 komponentli maqollar ham mavjud. Biroq, ingliz maqollari orasida to'rt komponentli maqollar uchramaydi.

- *Zamon seni o'qitar,
Tayoq bilan so'kitar.
Sabog'ingni bilmasang,
Do'konda bo'z to'qitar.*
- *Early to bed and early to rise
Makes a man healthy, wealthy and wise.*

Maqollar tuzilishiga ko'ra nasr va nazmga bo'linadi.

- *All asses wag their ears*
- *Ahmoq aql o'rgatar.*
- *Barking dogs seldom bite*
- *Qopag'on it tishini ko'rsatmas*

O'zbek xalq og'zaki ijodida she'riy maqollar ko'proq uchraydi. She'riy maqollarning o'ziga xos vazni, qofiyasi, ohangi bor.

Oltovlon ola bo'lsa,

Og'zidagin oldirar.

To'rtovlon tugal bo'lsa,

Tepadagin endirar.

Maqollar ko'pincha masal sifatida keltirilsa-da, ularning har biri o'ziga xosdir. "Temirni qizig'ida bos", "Birlashgan o'zar, birlashmagan to'zar", "Er yigitga ikki nomus-bir o'lim" mohiyatan maqol bo'lib, ularning mazmuni umumiy fikrga ega. Bunga misollar "Sulaymon o'ldi, devlar qutuldi", "Tosh qattiqmi, bosh qattiq", "Ko'rgan bilan eshitgan bir emas". Maqollar xalq taassurotlari, hayotiy tajribalari, mulohazalarining qisqacha mazmunigina emas, balki haqiqatning obrazli ifodasi, muayyan masala bo'yicha hukmdir.

Maqol va matallarning milliy-madaniy xususiyatini faqat shu xalqlar uchun mavjud bo'lgan maqollarda ko'rish mumkin, uning muqobili bo'lmasligi kerak.

O'zbek maqol va matallarining milliy-madaniy o'ziga xosliklari haqida qisqacha ma'lumot beradigan bo'lsak, ularning milliy o'ziga xosligi boshqa xalqlarga xos bo'lmagan, o'zbek xalqiga xos xususiyatdir. Bu maqol va matallarning madaniy xususiyatlari o'sha xalq yoki millatning urf-odatlarini, madaniyatini aks ettiradi. Shuning uchun uni so'z yoki iboraga tarjima qilib bo'lmaydi. Masalan:

Insonlar o'rtasidagi munosabat haqidagi maqollar:

- *Hovli olma, qo'shni ol*
- *Yosh kelsa- ishga, qari kelsa- oshga*
- *Qaynanalik kelin- qarqara kelin,
Qaynanasiz kelin- mazxara kelin*

Oziq-ovqatga tegishli maqollar:

- *Ishlab topganning oshi — lazzatli.*
- *Oshing halol bo'lsa, ko'chada ich*
- *Eldan osh yesang, elga osh ber*

Mehnatga oid maqollar:

- *Bog'bon bo'lsang, sarxar qil,
Dehqon bo'lsang, shudgor qil.*
- *Zar bo'lmasa, zargar — xarob,
Yer bo'lmasa, dehqon — xarob.*

San'atga mansub maqollar:

- *Kuygan o'lanchi bo'lar,
Suygan — laparchi.*

Yuqorida tilga olingan o'zbek maqol va matallarida o'zbek xalqining madaniyatini, boshqa xalqlarda uchramaydigan so'zlarni ko'rishimiz mumkin.

Bunday so'z yoki iboralarni ko'plab boshqa misollar bilan keltirishimiz mumkin. Misollar sanalar, joy nomlari, oziq-ovqat nomlari, mashhur kishilarning nomlari, kiyim nomlari va hokazo.

Rojdestvo inglizlar uchun juda muhim bayram bo'lib, ular bu bayramga puxta tayyorgarlik ko'rishadi doimo. Rojdestvo haqida quyidagi ingliz maqollarini ko'rib chiqamiz.

*"Christmas is coming, but once a year is enough",
"Christmas only comes once a year".*

Bu maqolning o'zbek tilida muqobili yo'q. Chunki bizda bu bayram yo'q. Maqolning mazmuniga ko'ra, inglizlar yilni foydali va mazmunli o'tishi uchun, shu bayram bir yilda bir marotaba keganida, odamlarga yaxshi munosabatda bo'lish, xayr-ehson qilish, boshqalarga sovg'a ulashish bilan o'tkazib shu bayramni nishonlashadi.

*"There is no good accord where every man would
be a lord"*

Bu maqolda ingliz tili darajasi, jamiyatagi status ya'ni mavqe' nomi tasvirlangan. Demak,

jamiyatdagi kasb nomlari yoki mavqe' nomlari orqali ham milliy-madaniy xususiyatlarni tasvirlashimiz mumkin.

"Many speak of Robin Hood, who never shot in his Bow"

Robin Gud - afsonaviy britaniyalik xalq qahramoni. U haqida ko'plab afsona va asarlar yaratilgan. Bunday afsonaviy qahramonlarning nomlari har bir xalqda bor. Masalan, ingliz tilida Robin Guddan tashqari Sherlok Xolms, Dorian Grey, Robinzon Kruzo, Charli Chaplin va o'zbeklarda Alpomish, Barchinoy, Shum bola va shu kabilar.

- Englishman's home is his castle
- East or West- home is best
- My home is my castle
- To carry coals to Newcastle [5]

Tahlil va natijalar

Ingliz va o'zbek tillaridagi maqol va matallarning milliy-madaniy xususiyatlarini tahlil qilish orqali quyidagi natijalarga erishdik:

- har ikki tilda mavjud bo'lgan milliy va madaniy xususiyatlar;
- Muqobil bo'lmagan matal va maqollarni boshqa tilga tarjima qilishda asl ma'nosini saqlab qolishga ehtiyot bo'lish kerak;
- Ingliz va o'zbek tillarida ma'no jihatdan bir oz o'xshash bo'lsa-da, biroq o'xshash, lekin umuman boshqacha komponentlar orqali ifodalangan ayrim milliy-madaniy o'ziga xoslikni ifodalovchi maqollar mavjud.
- Ingliz tilida vaqtni boy bermaslik va xushmuomalalikka urg'u beriladi;

- O'zbeklarda hurmat, mehnatsevarlik, dangasalik va mehmondo'stlikka urg'u beriladi.

Xulosa

Ingliz va o'zbek maqollarini solishtirar ekanmiz, ingliz tilidagi maqollar o'zbek tiliga qaraganda qisqaroq, maqollar o'zbek tilida she'riy tuzilishda ham uchrashini, ingliz tilidagi maqollar asosan epigraf sifatida qo'llanishini ko'rdik. O'zbek tilida ham epigraf, ham xulosa vazifasida qo'llanadi. Demak, har qanday maqol xalq turmush tarzidan kelib chiqadi desak mubolag'a bo'lmaydi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Дандис А.О. О структуре пословицы. Паремнологический сборник. М.:1978, - С.13.
2. Sadriddinova M. Z, O'zbek maqol va matallari leksikasi. T, 1984.-B.128.
3. Soatov B.A, O'zbek xalq maqollarining janr va she'riy xususiyatlari,-T, 1990,-B.53.
4. To'ra Mirzayev. "O'zbek xalq maqollari". T., 2005
5. Gulxaniy. "Zarbulmasal" Toshkent 1972. "O'qituvchi" nashriyoti 3, 5, 15 betlar
6. Уайтинг Б. Ж, Дандис А.О. Паремнологический сборник /цит.:1978, - С.14
7. Bakirov P.U. O'zbek, rus qozoq tillarining semantik va struktur tahlili.T.:2006,-B.73
8. К.М.Караматова, Х.С.Караматов "Proverbs. Maqollar. Пословицы". T., 2000, 398 б

